

Але часам і яны бачаць прычыну страты Эдэма ў паводзінах моцнай паловы чалавецтва. У жаночых тэкстах сітуацыя кардынальна мяняецца: парушаюць ідылію ва ўзаемаадносінах з каханымі менавіта мужчыны. Нявернасць мужчыны не заўсёды вядзе да разрыву адносін з ім, але абавязкова спустошвае душу жанчыны. Часам лепшы варыянт – расстанне.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Самая чароўная кветка : аповесці, апавяданні / уклад. А. Лесавік. – Мінск : Маст. літ., 2010. – 318 с.

2 Некрасов, С. Н. Жизненные сценарии женщин и сексуальность / С. Н. Некрасов, И. В. Возилкин. – Свердловск : Изд-во Уральского университета, 1991. – 168 с.

3 Мілет К. Тэорыя сэксуальнай палітыкі / К. Мілет // ARCHE : Кабеты. – 1999. – № 3. – С. 6–41.

4 Ровенская, Т. «Виновата ли я...?» или феномен гендерной вины (на материале женской прозы 80-х – начала 90-х годов) / Т. Ровенская // Гендерные исследования. – 1999. – № 3. – С. 214–224.

5 Савкина И. «Разве так суждено между людьми?» // Север. – 1990. – № 2. – С. 149.

The article analyzes the works of modern domestic authors about love. For analysis, the works of both male and female authors were deliberately selected, which makes it possible to compare the attitude of writers to the phenomenon of love, gender relations, norms of gender behavior in modern society. It is argued that the attitude towards the behavior of the created heroes and heroines in literary texts depends on the gender of the author.

УДК 811.161.3'373.23:398.9

К. Л. ХАЗАНАВА

(г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

АБ АНТРАПАМІКОНЕ БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ПРЫКАЗАК І ПРЫМАВАК

У артыкуле разглядаюцца антрапонімы, выяўленыя ў беларускіх народных прыказках і прымаўках, адзначаецца частотнасць ужывання асобных з імён і яе прычыны, выяўляюцца стылістычныя функцыі імён чалавека ў парэміях. Запазычаныя праз царкоўнаславянскую мову імёны-грэцызмы асіміляваліся да беларускай моўнай традыцыі і сталі ўжывацца ў беларускіх народных варыянтах. Паводле гандарнай прыналежнасці ў прыказках і прымаўках колькасца пераважаюць мужчынскія імёны.

Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі з'яўляюцца велізарнай каштоўнай скарбніцай запаветаў народнай мудрасці, рэпрэзентаванай разнастайнымі моўнымі сродкамі выяўленчай выразнасці. У слоўніку беларускіх парэмій захоўваюцца слоўныя адзінкі, што адносяцца да шматлікіх лексіка-тэматычных груп і прапануюць уяўленне пра мову беларусаў мінулага.

Бясспрэчна, што ў фальклоры ўвогуле, а ў выніку актыўнага функцыянавання ў прыказках і прымаўках у прыватнасці яскрава адлюстроўваецца лексіка, якая па сваім семантычным нападзенні абазначае рэаліі, найбольш характэрныя для штодзённага жыцця складальнікаў народных вусна-паэтычных твораў. Так, у парэміях фіксуюцца найменні жывёл і раслін, тыповых для беларускай прыроды [1; 2; 3], адзначаюцца назвы папулярных страў у беларускай традыцыйнай кулінарыі [4; 5; 6].

Адметнай лексічнай групай прыказкавага слоўніка беларусаў з'яўляюцца антрапонімы – імёны чалавека.

Для лексічнага нападунення беларускіх прыказак і прымавак абіраюцца перш за ўсё пашыраныя ў народным карыстанні імёны, якія лёгка рыфмуюцца з іншымі слоўнымі кампанентамі выслоўя: *Пусціўся Мікіма ў валакіту, дык ідзі і назад не аглядайся* [7, с. 543]. Рыфмоўка дапамагае выразнасці і лепшаму запамінанню выразу: *Атаўка – сёну дабаўка, да не накасіў Саўка* [8, с. 134].

Імёны людзей у беларускіх народных выразках у большасці адлюстроўваюць актыўна функцыянуючыя і ў мінулым, і зараз антрапонімы, большасць з якіх паводле этымалогіі з’яўляецца запазычанымі лексемамі. Трапіўшы на беларускую глебу ў сувязі з прыняццем хрысціянства, іншамоўнае імя падпала пад асіміляцыю і набыло народнае ўсходнеславянскае гучанне. Так, ад старажытнагрэчаскага *παντελεία* ‘дасканаласць’, што ўжывалася як эпітэт Зеўса [9] узнікла царкоўнаславянскае імя *Пантелеймон*, якое ў беларускай народнай традыцыі набыло выгляд *Панцялей*: *Які б ні быў Панцялей, а жыць весялей* [7, с. 618]. Паводле іншых меркаванняў антрапонім паходзіць ад грэчаскага *παν* ‘усе’ і *ελεήμων* ‘міласэрны’ [9].

Грэчаскія карані выяўляе і мужчынскае імя *Фёдар*, што ўзыходзіць да *Θεόδωρος* [10] і паводле паходжання з’яўляецца кампазітам двух слоў: *θεός* ‘Бог’ і *δώρον* ‘дар, падарунак’ [10]. У якасці кампанента для рыфмоўкі ў выслоўях выкарыстоўваецца дэмінутыўны дэрыват названага імя, што страціў памяншальны кампанент значэння і ўжываецца для перадачы эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі, адлюстроўваючы зневажэнне: *Не косіць Федзька, бо ў торбе рэдзька* [8, с. 131].

Імя Святога апостала Філімона Калоскага таксама стала ўжывальным ва ўсходніх славян з пашырэннем хрысціянства. Для старажытных усходнеславянскіх гаворак зычны [ф] быў чужым і нехарактэрным, з прычыны чаго ў народнай традыцыі зычны [ф] замяняўся іншымі зычнымі, часцей – зычным [п], або спалучэннем зычных [хв]. Рэфлексы такіх замен сустракаем і ў беларускіх прыказках: *Калі (як) шаніце, то (тады) і Халімон таніце* [7, с. 261].

У беларускім фальклоры адметнае прачытанне знайшло імя старазапаветнага прарока Іераміі (старажытнагрэчаскае *Ιερεμίας*) [11]: *Жыві, Ярома, да смерці дома* [7, с. 97]. Сустракаецца ў беларускіх парэміях і мужчынскае імя *Кузьма*: *Бог ведае, чы будучь у нашага Кузьмы грошы* [8, с. 480]; *Няпраўда, што ў Кузьмы грошы, хіба хто яму падкінуў* [8, с. 480].

У большасці выпадкаў названыя мужчынскія імёны першапачаткова былі звязаныя з жыццём і дзейнасцю адпаведных Святых. Пасля распаўсюджання хрысціянства на ўсходнеславянскіх землях царкоўнаславянскія імёны грэчаскага паходжання ў выніку адаптацыі да ўсходнеславянскіх моўных рыс набылі мясцовую народную агаласоўку і сталі часта выкарыстоўвацца пры называнні мужчын. У выніку частотнасці выкарыстання гэтыя імёны ўвайшлі ў прыказкі як найменні тыповага прадстаўніка ніжэйшых слаёў насельніцтва. Звычайна ў прыказках і прымаўках імёны *Ярома*, *Кузьма*, *Фама*, *Халімон* ужываюцца як умоўнае абазначэнне простага чалавека і метафарычна перадаюць адмоўныя якасці (ляноту, няздольнасць што-небудзь рабіць).

Ужываюцца названыя антрапонімы і калі неабходна параўнаць некалькі з’яў або асоб: *Я яму пра Фаму (пра Кузьму), а ён мне пра Ярому* [7, с. 97]. Імя *Фама* паходзіць з грэчаскага *Θωμάς* ‘блізнец’ [12].

Спалучэнне імён, прыведзенае ў выразе, сустракаецца ў многіх беларускіх прыказках і прымаўках: *Хіцёр Зміцёр, але (ды) і Саўка не дурань (не дурны)* [7, с. 543].

У беларускай правербіяльнай скарбонцы адзначаюцца варыянты выказаў, адрозныя менавіта паводле антрапонімаў: *Іван ківае на Пятра <а Пётр на Івана>* [7, с. 234] – *Янка ківае на Петруся, а Пятрусь на Янку* [7, с. 630]. На думку І. Я. Лепешава і М. А. Якалцэвіч, выраз *Іван ківае на Пятра <а Пётр на Івана>* [7, с. 234] мае крыніцай “фразеалагізм *ківаць на Пятра*, які па сферы першапачатковага ўжывання з’яўляецца крылатым выразам з байкі І. А. Крылова «Люстэрка і Малпа»» [7, с. 234]. У беларускай мове сфарміраваўся варыянт выслоўя з беларускімі народнымі варыянтамі мужчынскіх імён *Янка* (Іван) і *Пятрусь* (Пётр).

У некаторых прыказках і прымаўках фіксуецца мужчынскія імёны, якія былі запазычанымі адносна нядаўна і поўнасцю яшчэ не адаптаваліся ў беларускай моўнай прасторы. Такія антрапонімы звычайна сустракаюцца ў запазычаных з іншых моў правербіяльных выразках.

Да беларускай моўнай прасторы праз рускую мову трапіў выраз: *Калі гара не ідзе да Магамета, то Магамет ідзе да гары* [7, с. 253]. Паводле паходжання выраз з’яўляецца “паўкалькай з англійскай мовы: *If the hill will not come to Mahomed, Mahomed will go to the hill*” [7, с. 254]. Па словах І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч, гэта “цытата з «Маральных і палітычных нарысаў» англійскага філосафа Фрэнсіса Бэкана (1561-1626), дзе гаворыцца і пра легенду, паводле якой, Магамет, заснавальнік іслама, жадаючы даказаць свае незвычайныя магчымасці, загадаў гары, каб яна падышла да яго; калі ж яму гэта не ўдалося, ён сказаў: «Ну што ж! Калі гара не хоча ісці да Магамета, то Магамет пойдзе да яе» [7, с. 254].

Увага да антрапонімаў, што ўжываюцца ў беларускіх прыказках і прымаўках, прыводзіць да высновы, што паводле гендарных прыналежнасцей пераважаюць мужчынскія імёны. Імёны жанчын фіксуюцца значна радзей: *Села Паланея, думала, што паранее* [7, с. 475]. Імя *Паланея* ўяўляе сабой вынік народнага ўспрыняцця імя *Апалінарыя*, этымалагічнага прыналежнага прыметніка, што адносіцца да імя старажытнагрэчаскага бога Апалона – старажытнагрэчаскае *Ἀπόλλων* [13].

Іншы раз у прыказках спалучаюцца мужчынскае і жаночае імёны: *Калі Зміцер хіцер, дык і Матрона не варона* [7, с. 84–85]. І зноў, як і ў разгледжаных вышэй выпадках, першапачатковыя імёны хрысціянскіх Святых у прыказцы ўжываюцца як імёны звычайных простых людзей. Пашыранасць імён у пэўны перыяд развіцця грамадства дала падставы для выкарыстання імені для перадачы тыповасці пэўнай рэаліі, адлюстраванай у парэміі.

Аднак у шматлікіх прыказках і прымаўках імёны захоўваюць сваё першаснае прызначэнне і называюць хрысціянскіх Святых. Сярод беларускіх народных правербіальных выразаў адзначаецца велізарная колькасць выслоўяў, прысвечаных святам і прысвяткам беларускага народнага календара. У падобных прыказках імёны называюць пэўны дзень гадавога каляндарнага цыклу, у які шануецца гэта Свята. У выразях прапануюцца беларускія народныя варыянты запазычаных імён: *Чакай, баба, Пятра – будзеш сыр есці* [7, с. 578]; *На Мацея зіма (дарога, зямля) пацее* [8, с. 97]; *На Мікіту няма ні зімы, ні лета* [8, с. 98]; *Прышлі Сідары, прышлі і сіверы* [8, с. 101].

Як правіла, прыказкі пра каляндарныя святы ўтрымліваюць пэўныя парады пра паводзіны ў адпаведны дзень календара: *Дзяржы сена да Міколы, не пабайся зімы ніколі* [8, с. 100].

Прыказкі і прымаўкі маюць звесткі пра парады і забароны некаторых дзеянняў пра названыя дні: *З перапалаўной серады можна купацца да Глыі* [8, с. 100]; *На Ганкі сядайце на санкі* [8, с. 115]; *На Барыса за рагач бярыся, а прыдзе Багач – кідай рагач, бяры сявеньку і сей памаленьку* [8, с. 110].

Шматлікія прыказкі і прымаўкі рэкамендуюць, як мэтазгодна праводзіць сяўбу розных сельскагаспадарчых культур, і прызначаюць пэўныя канкрэтныя дні, калі гэта рабіць асабліва карысна: *Прышоў Мікола, не пытай ні ў кога, бяры сявеньку і (ды) сей памаленьку* [7, с. 446]; *Прышоў Алісей – авёс пасей* [8, с. 100]; *Сей лён на Станіслава, вырасце, як лава* [8, с. 100]; *Калі на Юр’я роса, сей грэчку і проса* [7, с. 257]; *Прышоў Баўтрамей (Бартламей) – жыта на зіму сей* [8, с. 110].

Утрымліваюць прыказкі і народныя прыкметы, звязаныя з прысвяткамі: *Калі цёпла на Юр’я, то павінна сена быць і да другога Юр’я ў дурня* [8, с. 112]; *Калі выйдзець рой перад Янам, будзець зямец панам* [8, с. 102]; *Хто на Нупрэя пасее грэч, той будзе бліны печ* [8, с. 102]; *На Тодара раса – канпель паласа* [8, с. 102].

У некаторых парэміях адзначаюцца асаблівасці беларускай прыроды ва ўказаны дзень: *Магдалена – вады на калена* [7, с. 313]; *Каля Уласа сем марозаў: тры да Уласа, адзін на Уласа і тры пасля Уласа* [8, с. 97]; *На Казіміра зіма памірае* [8, с. 97]; *На Мацея зіма слабее* [8, с. 97]; *Святы Вайцеху выпусціў жаўранка з меху* [8, с. 98]; *Дождж на Марка, дык зямля, як скварка* [8, с. 100]; *На Якуба грэе любя* [8, с. 108]; *Магдалена – вады на калена* [8, с. 108]; *Ад Васіліска і салавей блізка* [8, с. 102].

Таксама беларускія парэміі апавядаюць пра асаблівасці сельскагаспадарчай дзейнасці ў названы імем Святога дзень: *Пасля Мацея мужык на полі не пацее* [8, с. 109]; *Прарок Амос цягне ўгору авёс* [8, с. 100]; *На Змітра баба хітра, а на Змітру хоць анучай вытры* [8, с. 112].

Часам у парэміях адзначаюцца варыянты імён: *На Ляксея шчука хвастом ледзь прабіваець* [8, с. 98] – *Аляксей прайшоў – лядок пакалоў* [8, с. 98]; *На Святога Гальяша з новых круп каша* [8, с. 108] – *Ілья ў ляшкі налье* [8, с. 108].

У многіх прыказках, што апавядаюць пра традыцыйны народны каляндар, ужываюцца некалькі імён, якія называюць Святых: *Прышоў Пятрок – апаў лісток, прышоў Ілля – апала два, прышоў Барыс – усё пагрыз, прышоў Міхал – усіх з поля паспіхаў* [8, с. 105]; *Святы Юрай халодненькі, святы Пятрок галодненькі, а святое Ілья харошае й багатае* [8, с. 99]; *Юстын цягне ўверх каноплі, Харытон – лён* [8, с. 102]; *На Яна нажала, на Пятра напякла, на Барыса елі, хоць расперажыся* [8, с. 103]; *Кузьма і Дзямян прышлі – на сенакос паішлі* [8, с. 106]; *Барыс і Глеб сеюць хлеб* [8, с. 100]; *Вясною Георгі, летам Нікалай з кормам, увосень з мостам, зімою з гвоздзем* [8, с. 113]; *Сава мосце, а Мікола гвоздзе* [8, с. 113].

Прыведзеныя прыказкі і прымаўкі сведчаць пра пераважнае ўжыванне мужчынскіх імён. Жаночыя агіяграфічныя антрапонімы намнога радзейшыя: *Варвары кусок ночы адарвалі* [8, с. 113]; *Пабыла Хімка ў лядах, набачыла працы* [8, с. 115]. Часам сустракаецца спалучэнне мужчынскага і жаночага імя: *Марка да Варка, няхай будзець парка* [8, с. 115].

Як і ў іншых прыказках і прымаўках з антрапонімамі, у парэміях з агіяграфічнымі найменнямі часта імя рыфмуецца з іншымі кампанентамі выслоўя: *Святы Андрэю, канпелькі сею* [8, с. 98]; *Да Міколы няма дабра ніколі* [8, с. 100].

Прыведзены моўны матэрыял паказвае частотнасць ужывання антрапонімаў у беларускіх народных прыказках і прымаўках. Актыўна выкарыстоўваюцца ў парэміях імёны Святых. Па гендарнай прыналежнасці ў прыказках і прымаўках колькасна пераважаюць мужчынскія імёны. Запазычаныя ў большасці з грэчаскай праз царкоўнаславянскую мову ў часы пашырэння хрысціянства імёны на беларускай глебе перажылі фанетычныя і марфалагічныя змены, асіміляваліся да беларускай моўнай традыцыі і сталі ўжывацца ў беларускіх народных варыянтах, часам – у некалькіх. Паколькі паказаныя антрапонімы ў пэўны час ужо трывала замацаваліся ў беларускай моўнай прасторы і надзвычай пашырыліся ў народнай культурнай традыцыі, то з часам у прыказках і прымаўках народныя варыянты імён сталі ўжывацца для абагуленай рэпрэзентацыі простага чалавека і метафарычна перадаваць пэўныя чалавечыя якасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Хазанав, К. Л. Зааморфныя вобразы ў беларускіх прыказках і прымаўках / К. Л. Хазанав // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 26 / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2019. – С. 327–332.

2 Хазанав, К. Л. Арнітаморфныя вобразы ў беларускіх і ўкраінскіх прыказках і прымаўках / К. Л. Хазанав // Компаратывні досліджэння слов'янскіх мов і літаратур. Пам'яті акадэміка Леоніда Булаховскаго: збірнік навуковых праць. – 2019. – Вып. 35. – С. 132–139.

3 Хазанав, К. Л. Прыродны свет у беларускіх і кітайскіх парэміях / К. Л. Хазанав // Традыцыйная духоўная культура восточнославянских и китайского народов : сборник научных статей ; редкол.: В. И. Коваль (гл. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2019. – С. 225–230.

4 Хазанав, К. Л. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі з назвамі хлебабулачных вырабаў / К. Л. Хазанав // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 30 / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2021. – С. 326–331.

5 Хазанав, К. Л. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі з нутрыцыялагічнай лексікай / К. Л. Хазанав // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2021. – № 4 (127). Гуманитарные науки. – С. 166–170.

6 Хазанав, К. Л. Найменні посуду ў беларускіх прыказках і прымаўках / К. Л. Хазанав // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 32 / Цэнтр

даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2022. – С. 463-469.

7 Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 695 с.

8 Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. Кн. 1 / рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : «Навука і тэхніка», 1976. – 560 с.

9 Пантелеймон [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Пантелеймон>. – Дата доступа: 19.10.2022.

10 Фёдор [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фёдор>. – Дата доступа: 19.10.2022.

11 Еремей [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Еремей>. – Дата доступа: 19.10.2022.

12 Фома [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фома>. – Дата доступа: 19.10.2022.

13 Аполлинария [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Аполлинария>. – Дата доступа: 19.10.2022.

The article research the anthroponyms of Belarusian folk sayings and proverbs, notes the frequency of the use of some of them and its reasons, reveals the stylistic functions of people's names in proverbs. Greek names, borrowed through the Church Slavonic language, assimilated into the Belarusian language tradition and began to be used in Belarusian folk variants. By gender, male names predominate in proverbs and sayings.

УДК 811.161.3'42'367.335.2:821.161.3-31*Я.Колас

Н. П. ЦІМАШЭНКА

(г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

УЖЫВАННЕ СКЛАДАНАЗАЛЕЖНЫХ СКАЗАЎ У МОВЕ ТРЫЛОГІ ЯКУБА КОЛАСА «НА РОСТАНЯХ»

Аўтар разглядае складаназалежныя сказы, якія з'яўляюцца прадуктыўным сродкам перадачы інфармацыі і сродкам стварэння вобразнасці ў мове трылогіі Якуба Коласа «На ростанях»; характарызуе семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж часткамі гэтых сінтаксічных канструкцый.

Творы вядомага беларускага паэта і пісьменніка Якуба Коласа вызначаюцца сваёй непаўторнасцю і адметнасцю не толькі лексічнага, але і сінтаксічнага ладу. Уся творчасць гэтага майстра слова адлюстроўвае нацыянальны каларыт беларускага народа. Мова твораў Якуба Коласа характарызуецца лексічнай, марфалагічнай, сінтаксічнай насычанасцю. Трылогія «На ростанях» не выключэнне. Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што складаназалежныя сказы, пашыраныя ў мове, вылучаюцца сваёй прадуктыўнасцю і ў тэксце рамана гэтага аўтара. Складаны сказ больш інфарматыўны за два простыя, што ўваходзяць у яго склад. Наша маўленне робіцца больш насычаным, таму што сэнсавыя адносіны паміж часткамі рознабаковыя ў структуры складаназалежнага сказа. Такія сказы дапамагаюць больш дакладна, у поўнай меры, эмацыянальна перадаць пачуцці, думкі аўтара і герояў кнігі.

Складаны сказ, у якім пры дапамозе падпарадкавальных злучнікаў або злучальных слоў аб'ядноўваюцца сінтаксічна нераўнапраўныя прэдыкатыўныя часткі, называецца складаназалежным. Складаназалежны сказ складаецца, як правіла, з дзвюх нераўнапраўных прэдыкатыўных частак, з якіх адна частка паясняе другую і сінтаксічна ёй пад-